

**НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

На правах рукопису

МАРТИНЕНКО
Олег Анатолійович

**КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ МОТИВІВ
ТА МОТИВАЦІЇ ХУЛІГАНСТВА**

Спеціальність 12.00.08 - Кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків - 1997

Дисертацією є руко тис

Робота виконана на кафедрі кримінального права і кримінології
Університету внутрішніх справ МВС України.

Науковий керівник - член-кореспондент Академії правових наук Ук-
раїни, доктор юридичних наук, професор
ДАНЬШИН ІВАН МИКОЛАЙОВИЧ

Офіційні опоненти:

1. Член-кореспондент Академії правових наук України, доктор
юридичних наук, професор **ЛАНОВЕНКО ІГОР ПЕТРОВИЧ**;
2. Кандидат юридичних наук, доцент **ФЕСЕНКО ЄВГЕН ВОЛОДИ-
МИРОВИЧ**.

Провідна організація - Національна академія внутрішніх справ України

Захист відбудеться "27" серпня 1997 року о "10" год. на
засіданні спеціалізованої вченої ради Д 02.40.03 у Національній юри-
дичній академії України імені Ярослава Мудрого (310024, м.Харків,
вул.Пушкінська, 77).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної юри-
дичної академії України імені Ярослава Мудрого (310024, м.Харків,
вул. Пушкінська, 77).

Автореферат розіслано "26" травня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Битяк Ю.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради 28 червня 1996 року, проголосила найвищою соціальною цінністю у суспільстві людину, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність та безпеку (ст.3). Саме тому одним з нагальних завдань української держави, її правоохоронних органів та органів правосуддя є всебічне зміцнення і охорона громадського порядку, у сфері якого, на жаль, найчастіше скоюються злочинні зазіхання на зазначені блага. Успішне виконання вказаного завдання здебільшого залежить від ефективності заходів по боротьбі із хуліганством - найпоширенішим злочином проти громадського порядку - від своєчасної профілактики, запобігання та припинення його конкретних проявів.

Незважаючи на те, що за останні п'ятнадцять років у державі відбулись докорінні зміни структури злочинності з одночасним зростанням кількості корисливих та корисливо-насильницьких злочинів, питома вага хуліганства у статистичних звітах продовжує посідати значне місце. Це не може не викликати занепокоєння, бо у хуліганських діях, як відомо, знаходить свій вираз бажання винного відкрито протиставити свою поведінку встановленому громадському порядку, що у свою чергу, свідчить про соціальну та психологічну неповноцінність особистості злочинців даної категорії, викривлення ними засобів задоволення потреби у самоствердженні, про їх цинізм, жорстокість і ворожість щодо оточуючих людей. Хоча у зв'язку з декриміналізацією неодноразового дрібного хуліганства частка простого хуліганства зменшилась, проте домінуючими стали хуліганські зазіхання, пов'язані з насиллям. З огляду на це більш наочно простежується зв'язок хуліганства з корисливо-насильницькими

злочинами. Вони, таким чином, перетворюється у свого роду "початкову школу" для підготовки правопорушників до скоєння більш тяжких злочинів.

Ступінь наукової розробки проблеми. Розповсюдженістю хуліганства та високим ступенем його громадської небезпеки пояснюється те, що проблема відповідальності за даний злочин привертала увагу багатьох дослідників. Захищено декілька десятків дисертацій, опубліковано ряд монографій та наукових статей. Однак вони були виконані здебільшого у 60-70 роки, і відображали соціально-економічні, політичні та правові реалії того часу. У них порушувались переважно питання кримінально-правового впливу на осіб, що скоювали даний вид злочину; було слабко подано кримінологічну проблематику, недостатньо вивчено мотиваційну сферу особистості злочинців-хуліганів. Втім, і сьогодні більшість питань, пов'язаних з мотивами та мотивовтворюючими детермінантами хуліганської поведінки, потребує додаткових досліджень, оскільки антигромадські мотиви та антисоціальна мотивація в цілому мають суттєве криміногенне значення. Вони у поєднанні з впливом навколишнього середовища і спрямованістю особистості виступають спонукальною силою, стимулом злочинної поведінки. Останнє є результатом дії цих сил.

Усе раніш зазначене обумовило вибір теми дисертаційного дослідження. Об'єктом і предметом його було обрано вивчення характеру і змісту мотивів та мотивації хуліганства у контексті кримінологічної науки.

Мета і завдання роботи полягають у комплексному вивченні мотиваційної сфери осіб, засуджених за скоєння хуліганства, а також у

з"ясуванні особливостей мотивовтворюючих факторів, властивих окремим категоріям хуліганів (чоловікам та жінкам, неповнолітнім, хуліганам у міській та сільській місцевості, "квартирним" хуліганам, хуліганам-алкоголікам, хуліганам з психічними відхиленнями у межах осудності). Окрім цього, ми мали на меті розглянути можливість впливу на мотиваційну сферу тих, хто схильний до скоєння хуліганства, для наступної корекції її в бік позитивних змін внутрішніх умов мотивації.

Методологічною базою здійсненого дослідження є принципи і закони діалектики, орієнтовані на пізнання суспільства і людини, основні положення наукової соціології та теорії пізнання. При проведенні дослідження застосовувалися такі методи, як: історичний, логічний, статистичний, логіко-математичний, конкретно-соціологічний та психологічний (тестування, опитувальник особистості К.Леонгарда, Басса-Даркі та ін.).

Нормативну базу дослідження складають Конституція України 1996 р., Кримінальний кодекс (як діючий, так і проект нового КК), а також інші закони країни, роз"яснення Пленуму Верховної Ради України.

Емпірична база дослідження. В обґрунтування окремих міркувань, висновків та рекомендацій, що їх містить дисертація, покладено емпіричні матеріали, одержані у результаті вивчення 340 кримінальних справ по звинуваченню за ст.206 КК України, з яких було відібрано 119, розглянутих народними судами м.Харкова та Харківської області на протязі 1993-1995 рр. щодо 135 засуджених і які мали необхідні для нас дані. Було проведено психодіагностичне дослідження особистості та особливостей мотиваційної сфери 112 засуджених, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, а також проанкетовано 45 начальників загонів в установах по виконанню покарань посиленого та суворого режимів. Під час

розрахунок опитано понад 100 співробітників кримінальної міліції, відділів слідства із 11 областей України. З метою порівняння отриманих результатів щодо окремих категорій хуліганів були використані кримінологічний аналіз та узагальнення, здійснені штабом УМВС України у Харківській області у 1987-1991 роках.

Тема дисертаційного дослідження передбачала використання літературних джерел з кримінології, кримінального права, психології, педагогіки, статистики (всього 223 найменування). Предметно були вивчені наукові праці Є.А. Андрусенка, Г.Б. Віттенберга, П.І. Гришаєва, І.М. Даньшина, М.А. Єфимова, Т.М. Кафарова, Ю.Д. Лівшица, П.С. Матишевського, А.П. Тузова, Є.В. Фесенка, С.С. Яценка та інших авторів, присвячені кримінально-правовим проблемам хуліганства, а також сучасних видатних учених, які зробили значний внесок у розвиток кримінологічної науки - Ю.М. Антоняна, Б.В. Волженкіна, І.М. Даньшина, А.І. Долгової, А.Ф. Зелинського, І.І. Карпеца, А.І. Костенка, В.М. Кудрявцева, Н.Ф. Кузнецової, І.П. Лановенка, В.Г. Лихлоба, В.В. Лунєєва, Г.М. Мінковського, О.Б. Сахарова, І.К. Туркевич, О.М. Яковлева та багатьох інших. Дисертант використав роботи багатьох психологів: Л.С. Виготського, О.Г. Ковальова, Г.С. Костюка, О.М. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна, П.В. Симонова та інших. Усі перелічені наукові праці складають теоретичну основу дисертації.

Використані методологія і методика вивчення соціальних явищ, зібрані емпіричні матеріали, погляди та ідеї вчених у галузі права та психології, безумовно, сприяли досягненню поставлених цілей здійсненого дослідження.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вона є першим монографічним дослідженням в Україні, яке присвячено кримінологічним

проблемам мотивів та мотивації хуліганства. Вона знаходить свій прояв у ряді положень, що виносяться на захист. Зокрема, у роботі:

- наводяться і обґрунтовуються додаткові міркування щодо помилковості поглядів про те, нібито хуліганство - це не діяння, а лише мотив суспільно небезпечної поведінки;

- з урахуванням положень психологічної науки висловлюється думка про те, що існує шість груп конфліктів, кожна з котрих спроможна стати детермінантою хуліганських проявів; описуються та характеризуються подібні конфлікти;

- дається кримінологічне визначення мотиву, розглядається питання класифікації мотивів злочинів на різних рівнях та за різними підставами;

- встановлюється роль окремих психологічних елементів особистості (потреби, інтереси й почуття, ціннісні орієнтації, звички) у формуванні хуліганських мотивів;

- з урахуванням специфіки хуліганських дій їх мотивація поділяється на три основних види: анархістсько-індивідуалістична, егоїстична та агресивно-насилницька мотивації; подана їх розгорнута характеристика;

- здійснено спробу дати класифікацію проявів хуліганської мотивації та розкрити її особливості у залежності від особистості тих, хто найчастіше скоює хуліганські дії; підставою для такої класифікації стали соціально-демографічні ознаки, а також морально-психологічні та соціально-рольові ознаки;

- запропоновано нове визначення поняття попередження злочину;

- всебічно обґрунтовано провідну роль індивідуальної (ранньої) профілактики при розробці та реалізації заходів попередження хуліганства;

- аналізуються криміногенні фактори існування та відтворення хуліганства у нашому суспільстві на даному етапі його розвитку;
- досліджуються корекційні програми, що мають на меті зміну внутрішніх умов мотивації поведінки потенційних хуліганів, засновані на рекомендаціях сучасної психологічної і психіатричної наук, на вітчизняному та закордонному досвіді;
- підтримується ідея відновлення й поширення системи громадських формувань для участі в охороні громадського порядку.

Теоретична і практична значущість дисертаційного дослідження полягає в тому, що викладені у ньому положення: а) послужать вихідною науковою базою для подальшого кримінологічного вивчення хуліганства (його детермінації і особистості тих, хто його скоює); б) можуть бути використані у практичній діяльності по попередженню хуліганства; в) знайдуть застосування у навчальному процесі - при викладанні Особливої частини кримінології.

Апробація результатів дослідження. Основні його положення були викладені на чотирьох наукових та науково-практичних конференціях, а також відображені у восьми публікаціях. За результатами дослідження було підготовлено навчально-методичний посібник "Мотивація хуліганських дій як одного з видів імпульсивної злочинної поведінки", направлено доповідну записку в УМВС України в Харківській області та розроблено методичні рекомендації по корекційній роботі з хуліганями для установ виконання покарань області.

Структура дисертації обумовлена метою, завданнями та логікою дослідження. Вона складається із вступу, трьох глав (кожна з яких

містить три параграфи), короткого висновку, списку використаної літератури та додатків до роботи.

ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовуються вибір теми дослідження, її актуальність, визначаються цілі й завдання дослідження, характеризуються його методологія і методика, формулюються положення, які виносяться на захист, відзначається їх теоретичне та практичне значення.

Глава перша "Кримінально-правова і кримінологічна характеристика хуліганства" є свого роду вступною частиною дисертаційного дослідження. У ній подається юридична характеристика складу хуліганства (параграф 1). Необхідність цього обумовлена тим, що кримінологічне вивчення того чи іншого злочину передбачає виявлення його об'єктивних та суб'єктивних ознак. У роботі аналізується законодавчий опис ознак складу хуліганства, а також розглядаються дискусійні точки зору, які були висловлені у теорії кримінального права з приводу тлумачення деяких із тих, що стосуються об'єкта, форм вини відносно дії та можливих її наслідків, мотиву, мети і таких оцінних категорій, як "особлива зухвалість", "винятковий цинізм" та ін.

Дисертант поділяє висловлену раніш точку зору про те, що хуліганство має основний та додаткові (факультативні) безпосередні об'єкти. Як основний і постійний об'єкт цього злочину є громадський порядок через те, що хуліганські посягання спрямовані, в першу чергу, проти нього і він переважно охороняється нормою, яка передбачає відповідальність за хуліганство. Особа та власність - це додаткові та факультативні ознаки хуліганства. За своїм змістом громадський порядок, як

безпосередній об'єкт хуліганства, втілює відносини, що забезпечують об'єктивну становку громадського спокою, належну поведінку громадян у громадських місцях, дотримання норм моралі суспільства, повагу до результатів людської праці, фізичну та моральну недоторканність особи.

На думку дисертанта, хуліганство може бути скоєно тільки з прямим умислом. У відношенні ж до шкідливих наслідків хуліганських дій, що знаходяться за межами складу (наприклад, до тілесних ушкоджень), вина хулігана може бути різною - умисною та необережною. Значне місце у роботі відводиться й іншим суб'єктивним ознакам складу хуліганства - мотиву та меті. Це викликано тим, що у кримінологічно-правовій літературі висловлено думку, нібито хуліганство - це не дія, а всього лише мотив суспільно небезпечної поведінки. Це, у свою чергу, викликає заперечення хуліганства як самостійного складу злочину. Дисертант солідаризується з тими, хто вважає таку позицію хибною через те, що вона не зважає на соціальну значущість громадського порядку, ігнорує багаторічний досвід боротьби із замахами на цю важливу соціальну цінність за допомогою заходів кримінально-правового впливу. І, нарешті, хуліганство є чітко сформульованим юридичним поняттям, яке відмежовується від сумісних понять рядом характерних об'єктивних та суб'єктивних ознак.

Поняття "кримінологічна характеристика злочинів" у кримінології не одержало однозначного тлумачення. Питання про те, які ознаки і властивості включати до кримінологічної характеристики злочинів, вирішується неоднозначно. На наш погляд, мають рацію ті науковці, які дане поняття зводять до кількісно-якісних показників злочинності та характеристики

особистості винних в їх скоєнні. Саме у такому аспекті й подається кримінологічна характеристика хуліганів (параграф 2).

У роботі аналізується динаміка хуліганства за останні 30 років (відносно ряду років наводяться дані й про його рівень). Починаючи з кінця 70-х років прослідковується тенденція до зниження хуліганства. Це, в основному, є наслідком змін кримінального законодавства та підвищення активності правоохоронних органів у боротьбі з цим злочинном. У період з 1972 по 1993 роки частка хуліганства у загальній масі злочинності в Україні складала у середньому 9.3%. Треба враховувати і той факт, що у цей період різко зросла корислива та насильницько-корислива злочинність, що відбилось на статистичному визначенні питомої ваги хуліганства у зазначених межах. Аналіз кримінально-правової статистики останніх років (1990-1995 рр.) свідчить про тимчасові коливання в бік зростання загальної кількості хуліганства. Однак тут є й регіональні відмінності. Треба мати на увазі, що латентність хуліганства до того ж - одна з найвищих серед інших видів злочинів.

Значне місце у дисертації посідає характеристика хуліганства у міській та сільській місцевості, час та місце скоєння, подається структура хуліганства за такими підставами, як наявність попередньої судимості, тяжкість вчинених хуліганських дій, ступінь групових хуліганських дій. Розкриваються соціально-демографічні ознаки (стать, вік, сімейний стан, освіта та ін.), морально-психологічні якості особистості хуліганів, їх соціально-рольові установки. Було здійснено спробу з'ясувати співвідношення актуальних соціально-рольових установок та ціннісних орієнтацій хуліганів, дати їм узагальнену характеристику.

Оскільки важливим елементом злочинної поведінки є фактори, які її породжують і обумовлюють, у першій главі дисертації відведено місце загальним питанням детермінації хуліганства (параграф 3). Зокрема, зазначається, що основні причини злочинності та окремих її видів (в тому числі і хуліганства) кореняться у існуючих суперечностях суспільного розвитку, у окремих недоліках у сфері соціально-економічних, суспільно-психологічних, організаційно-управлінських та інших відносин. У своїй сукупності вони призводять до порушень правосвідомості громадян. У роботі розкривається зміст зазначених суперечностей. Що стосується причин конкретних хуліганських посягань, то вони аналізуються на трьох рівнях - суспільства в цілому, малої соціальної групи, індивіда. На кожному з цих рівнів щодо конкретного хуліганського прояву можливі певні об'єктивні та суб'єктивні суперечності й конфлікти.

У цьому зв'язку з врахуванням положень психологічної науки, у роботі виділяються шість груп конфліктів, кожна з яких може стати детермінантою хуліганських дій. А саме: конфлікти, що виникли через неадекватність соціальних уявлень особи про реальну дійсність; конфлікти, що виникають на підставі суто особистих стосунків; конфлікти, що виникають через нестачу інформації; конфлікти як результат гострої необхідності вибору між двома життєво важливими діями; конфлікт як результат неадекватності соціальних устремлень особистості.

У дисертації розглядаються причини, умови та несприятливі (криміногенні) ситуації, що у своїй сукупності обумовлюють хуліганські прояви. Останні поділяються на три групи: а) пов'язані з особистістю суб'єкта; б) ті, що складаються незалежно від суб'єкта; в) змішані. Висловлено також точку зору дисертанта на механізм хуліганського пося-

гання залежно від основної провідної ланки злочинної поведінки. На його думку, елементами злочинної поведінки є і якості особи, і вплив зовнішнього середовища. Який з цих елементів займає центральне місце у механізмі злочинної поведінки, залежить від конкретного злочинного прояву та характеристики особи винного. Але, безумовно, злочин є результатом взаємодії негативної конкретної ситуації та негативних якостей особи.

Главу другу - "Мотив та мотивація хуліганських дій" - присвячено проблемам мотиву (параграф 1), мотивації (параграф 2) та особливостям злочинної мотивації у залежності від особистості хуліганів (параграф 3).

Вивчення та визначення мотиву є міждисциплінарною проблемою. Саме тому у дисертації вона розглядається з позицій психологічної науки, теорії кримінального права та криминології. Психологи усіх шкіл та напрямків виходять з загальної посилки про те, що поведінка людини спрямовується очікуванням, оцінкою передбачуваних результатів своїх дій та їх більш віддалених наслідків. Значущість, котру при цьому суб'єкт приписує наслідкам, визначається його ціннісними диспозиціями, які психологи частіш за все позначають терміном "мотиви". Треба зауважити, що єдиного визначення мотиву не вироблено. Психологічні уявлення про мотив людської поведінки здебільшого зводяться до того, що мотив - це те, що обумовлює прагнення людини до даної, а не до будь-якої іншої мети; позначає його спонукання до діяльності, при цьому спонукання ці більш-менш адекватно усвідомлюються.

У кримінально-правовій літературі під мотивом розуміється: "усвідомлене спонукання (потяг) до скоєння конкретного цілеспрямованого вчинку, який становить громадську небезпеку і пере-

дбачений кримінальним законом як злочин; "внутрішнє спонукання, що викликає у особи намір вчинити злочин та керує нею при його реалізації; "спонукання, котрим керувалась особа, скоюючи злочин".

Немає єдиного визначення мотиву і в кримінологічній науці. У дисертації наводиться ряд таких визначень. На думку дисертанта, найбільш доцільним є розуміння мотиву злочинної поведінки як спонукання, що сформувалось під впливом соціального середовища, особистістних якостей, а також життєвого досвіду індивіда, і яке є внутрішньою, безпосередньою причиною його конкретної злочинної діяльності та виражає ставлення індивіда до того, на що спрямовано цю діяльність.

У роботі розглядається питання про класифікацію мотивів злочинів на різних рівнях та за різними підставами.

Хуліганство належить до тих складів злочину, де мотив є однією з обов'язкових ознак його суб'єктивної сторони. Внутрішня спонукальна сила, що підштовхує до вчинення хуліганських дій, зводиться не до одного якого-небудь мотиву, а до їх безлічі, яка йменується терміном "хуліганські мотиви". Дисертант на підставі вивчення судової практики погоджується з переліком хуліганських мотивів, запропонованим І.М.Даншиним. Емпіричний матеріал, зібраний нами, переконує нас у правильності та повноті цього переліку (див. таблицю на стор.75 дисертації).

У роботі обговорюється питання про співвідношення хуліганських мотивів та інших мотивів злочинної діяльності; розглядається з урахуванням проведеного автором узагальнення кримінальних справ роль окремих психологічних елементів особистості (потреби, інтереси й почуття, ціннісні орієнтації, звички) у формуванні хуліганських мотивів; відмічається факт збігу мотивів та мети хуліганських дій.

Поглиблена розробка проблеми мотиву незмінно приводить до вивчення більш широкого поняття - поняття мотивації. Вчення про мотивацію виступає як конкретизація вчення про детермінацію і набуває при цьому серйозного значення у теоретичному аналізі механізму злочинної поведінки, у виявленні складних процесів переходу соціального в індивідуальне та індивідуального у соціальне.

Серед психологів та юристів існує широкий спектр думок щодо змісту мотивації. Серед багатьох психологічних тлумачень мотивації можна знайти таке, згідно з яким цей термін окреслює "сукупність тих психологічних елементів, якими обумовлюється поведінка людини в цілому". Одна група юристів ототожнює мотивацію із загальним механізмом людської діяльності в цілому. Інша група розглядає мотивацію у більш вузькому розумінні, вбачає в ній тільки процес формування мотиву злочину, його оформлення й розвитку, а потім і реалізації у фактичних злочинних діях. У дисертації поділяється точка зору останніх. Відмічається також, що мотивація як явище і як процес виходить за межі мотиву та належить до конкретних суспільних відносин і особистості індивіда, що включений до цих відносин.

Мотивація пов'язана з кримінологічною проблематикою тісніше, ніж мотив, тому що для кримінології властиво вивчати злочинну поведінку у динаміці та у сукупності різних взаємодіючих факторів. Мотивація злочинної поведінки тісно пов'язана з об'єктивними умовами соціального середовища, з умовами формування особистості. Поза суспільством немає особистості, немає соціальної поведінки, немає й її мотивації.

Вивчення мотивації хуліганства дозволяє глибше зрозуміти специфіку поведінки хуліганів, а також надає можливість точніше дифе-

рецензувати елементи психічної діяльності у формуванні хуліганських мотивів.

У роботі порушується питання про види кримінальної мотивації. Відмічається той факт, що у кримінології, виходячи із змісту мотивації злочинної поведінки, виділяють п'ять її основних видів: політична, корислива, насильницько-егоїстична (агресивна), анархічно-індивідуалістична, легковажно-безвідповідальна. Враховуючи специфіку хуліганських дій, їх мотивацію, на нашу думку, можна поділити на три основних види: а) анархічно-індивідуалістична мотивація; б) егоїстична мотивація; в) насильницько-агресивна мотивація. Для першої характерні такі риси, як: протиставлення хуліганом власної поведінки громадському порядку, відверта неповага до суспільства в цілому, ігнорування правил спільного людського існування і т.п. Егоїстична мотивація хуліганських дій знаходить свій вияв у протесті хулігана проти громадської дисципліни, у зневажанні особистої гідності людини та її праці, інших благ та інтересів, що охороняються законом, у різних формах прояву егоїстичного "Я" та ін. Насильницько-агресивна мотивація реалізується через свавілля, прояв грубої сили, жорстокості, знущання над беззахисним, у зухвалій поведінці, що супроводжується з насиллям над особистістю (побою, учинення тілесних ушкоджень) та ін. У конкретних хуліганських проявах можливі різноманітні поєднання трьох зазначених мотивацій, тобто вони проявляються іноді не в чистому вигляді, а у певному сполучуванні.

Іноді хуліганські мотиви розцінюють як ірраціональні, позбавлені всілякого глузду, нікчемі. Тому деякі автори вважають хуліганство "безмотивним" злочином, позбавленим будь-якої мотивації. У дисертації подібні ствердження вважаються помилковими. "Безмотивними"

хуліганські дії, здаються на перший погляд, тому, що окремі їх прояви не піддаються поверховому аналізу і вчиняються за мотивами, неадекватними зовнішньому приводу, або ж носять характер відстрочених, заміщених дій. Психологічну природу таких дій достатньо вивчено. У дисертації розглянуті подібні види злочинів, проілюстровані матеріалами узагальнення судової практики.

Враховуючи на те, що характер злочинної мотивації залежить від якостей та властивостей особистості, її антисоціальної спрямованості, у дисертації здійснено спробу дати класифікацію хуліганської мотивації та розкрити її особливості в залежності від особистості тих, хто зараз найчастіше скоює злочини, передбачені за ст.206 КК. Підставою для подібної класифікації стали соціально-демографічні ознаки (стать, вік, зайнятість, постійне місце проживання, сфера окремих форм життєдіяльності), а також морально-психологічні та соціально-рольові ознаки. На цій підставі було видзначено наступні групи хуліганів: хуліган-чоловік; неповнолітній чоловік; хуліган-жінка; хуліган-особа без постійного місця проживання та роботи; хуліган у міській місцевості; хуліган у сільській місцевості; "квартирний" хуліган; хулігани-алкоголіки; хулігани з психічними відхиленнями у межах осудності. Був детально охарактеризований кожен тип окремо з використанням матеріалів власного кримінологічного дослідження та даних, що існують про це у літературі. У результаті були одержані статистично та психологічно значущі відзнаки мотиваційної сфери (початкові мотивовстворюючі фактори, питома вага основних мотивів, властивості психічних процесів при цьому) окремих типів хуліганів.

У главі третій - "Виявлення та вивчення мотивів та мотивації хуліганства - важлива передумова розробки ефективних заходів його попередження" - розглядаються питання попередження даного злочину. На початку (параграф 1) дисертант висловлює своє ставлення до концепції попередження злочинності, що склалася у кримінології. Він, разом зі своїм науковим керівником, виходячи з сучасних реалій, під попередженням злочинності розуміє багатопланову та взаємопов'язану діяльність державних структур та громадських об'єднань по розробці заходів, способів та методик, що спрямовані на усунення, послаблення, нейтралізацію (блокування) факторів злочинності та окремих її складових частин (різновидів), причин і умов конкретних злочинів з метою зниження рівня злочинності до мінімуму, посилюючи для даної держави на даний період часу, а також на всебічний вплив на індивідів, що мають схильність до скоєння суспільно небезпечних дій, шляхом корекції їх неправомірної та злочинної поведінки. Приділяється увага класифікації заходів попередження за різними підставами (рівень, зміст та ін.). Перелічені заходи попередження хуліганства на загально-соціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях. Розкривається зміст індивідуальної (ранньої) профілактики хуліганства, котра полягає у виявленні джерел та каналів негативного впливу на конкретних осіб у період, коли у них ще не сформувалось суттєве викривлення ціннісних орієнтацій та мотивації їх поведінки; у недопущенні негативного впливу ще до того, коли під його впливом індивідуальна свідомість людини буде уражена антигромадськими поглядами та на їх основі виникнуть і зміцніють злочинні хуліганські мотиви, сформується хуліганська мотивація; у здійсненні попереджувально-виховних заходів щодо осіб, у по-

ведінці яких прослідковуються небезпечні тенденції до скоєння хуліганських дій; у виявленні злочинного умислу про скоєння хуліганства та оперативної його нейтралізації.

При розробці та реалізації заходів попередження хуліганства необхідно враховувати провідну роль ранньої профілактики. По-перше, тому, що вона є найбільш ефективною, оскільки спрямована на запобігання появи або на усунення ще відносно слабких змін у структурі особистості, які ще не встигли розвинути у стійку життєву позицію. По-друге, рання профілактика здійснюється у рамках загальновиховної роботи, яка не потребує додаткових економічних вкладень. По-третє, вона надає можливість своєчасно вжити заходів щодо корекції неправомірної поведінки громадян, вплинути на позитивну зміну внутрішніх умов мотивації.

Досліджуючи об'єкт діяльності по попередженню хуліганства (параграф 2), дисертант зауважує, що в узагальненому вигляді таким об'єктом є криміногенне середовище. У залежності від змісту негативних явищ та процесів, що складають криміногенне середовище, та соціального рівня, на якому вони знаходять свій прояв, відрізняють криміногенні фактори, причини та умови злочинів, криміногенну ситуацію, деякі форми дозлочинної поведінки, процеси несприятливого (криміногенного) формування особистості. Криміно-генними факторами існування хуліганства у нашому суспільстві є наявність у суспільній та індивідуальній свідомості таких антигромадських поглядів, як крайній індивідуалізм, неповага до людини, її праці, порядку, встановленому у суспільстві; неспроможність суспільства через кризові явища в економіці забезпечити нормальний сімейно-побутовий клімат, змістовне дозвілля населення та ін.; відсутність усіх необхідних організаційно-управлінських

важелів по охороні та зміцненню громадського порядку у країні та окремих її регіонах. Причини, умови та криміногенна ситуація хуліганства є не що інше, як відбиття означених криміногенних факторів у конкретних умовах життєдіяльності окремих соціальних груп та їх деяких членів, що призвело до виникнення у свідомості індивіда стійкої хуліганської мотивації та високого ступеня спроможності її реалізації.

У цьому ж параграфі вивчаються корекційні програми, засновані на рекомендаціях сучасної психологічної та психіатричної наук (мова йде про вітчизняний та зарубіжний досвід), що мають на меті зміну внутрішніх умов мотивації. Значне місце при цьому приділяється груповій терапії, що впливає на мотиваційну сферу правопорушників з метою корекції їх поведінки.

Останній параграф даної глави присвячений суб'єктам попередження хуліганства. У роботі суб'єкти попередження хуліганства поділяються на три групи: а) суб'єкти ранньої профілактики хуліганства (сюди відноситься діяльність таких соціальних інституцій, як родина, школа, колектив за місцем роботи, органи місцевого самоврядування, засоби масової інформації); б) суб'єкти, що здійснюють попередження хуліганства у процесі виконання правоохоронних функцій (це відповідні служби та підрозділи органів внутрішніх справ, органи прокуратури); в) органи кримінальної юстиції. Кожному з них дається відповідна характеристика.

У дисертації підтримується ідея відновлення та розширення мережі громадських формувань для охорони громадського порядку.

У короткій заключній частині містяться найбільш суттєві узагальнені теоретичні та практичні висновки за результатами дисертаційного дослідження.

Основні положення дисертації опубліковано у таких наукових працях автора:

1. Мотивация хулиганских действий как одного из видов импульсивного преступного поведения: Учебно-методическое пособие по курсу "Криминология". - Харьков: Нац. юрид. акад. Украины, 1997. - 34 с.

2. Криминологическая характеристика и мотивация современного хулиганства. - Харьков: Ун-т внутр. дел, 1997. - 29 с. - Библиогр.: 27 назв. - Рус./ Деп. в ГНТБ Украины.

3. Хуліганство - сучасний стан проблеми. // Вісник Ун-ту внутр. справ.- Харків: Ун-т внутр. справ, 1996. - С.160-167.

4. Криминологическая характеристика хулиганства, совершаемого лицами молодежного возраста// Пробл. отклоняющегося поведения личности в юношеском возрасте и пути его преодоления: Материалы рос.-укр. науч.-практ. конф.- Белгород: Белгород. строит. техникум, 1997. - С.4-9.

5. Комп'ютерна діагностика як засіб визначення мотиваційної сфери хуліганів. //Актуал. пробл. сучасної науки в дослідженнях молодих вчених.- Вип. 1. Матеріали наук. конф. молодих вчених Ун-ту внутр. справ. - Харків: Ун-т внутр. справ, 1996. - С.69-71.

6. Личностные особенности лиц, осужденных за хулиганство. // Актуал. пробл. сучасної психології: Матеріали других міжнарод. психологічних читань: Секція "Кримінальна та пенітенціарна психологія. Делінквентна поведінка." - Харків: Ун-т внутр. справ, 1995. - С. 27, 28.

7. Можливості використання типологічних рис особистості у слідчій практиці органів внутрішніх справ//Практ. психологія в органах внутр. справ: Матеріали респ. наук.-практ. конф. - Київ: РВВ КІВС при УАВС. 1995. (у співавторстві). - С.105, 106.

8. Особливості хуліганських проявів в умовах великого міста.
// Пробл. охорони громадського порядку та удосконалення законодавства: Матеріали наук.-практ. конф. - Харків.: Харківський ін-т внутр. справ. 1994. - С.156,157.

Мартыненко О.А. Криминологические проблемы мотивов и мотивации хулиганства.

Диссертация в виде рукописи на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 - уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. Национальная юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого, Харьков, 1997 г.

В работе дается уголовно-правовая и криминологическая характеристика хулиганства, освещаются общие вопросы детерминации данного преступления. На основе этих вводных положений подробно и комплексно исследуется характер и содержание мотивов и мотивации хулиганства в контексте криминологической науки; раскрываются особенности преступной мотивации в зависимости от личности хулиганов. Выявляются и анализируются объекты деятельности по предупреждению хулиганских проявлений; приводится классификация субъектов этой деятельности, определяются их полномочия (права и обязанности по разработке и реали-

заций мер профілактики, предотвращення и пресечення аналізуемого преступлення).

Martinenko O. A. Criminological Problems of Motives and Motivation of Hooliganism.

A manuscript of the thesis standing for a scientific degree on the speciality 12.00.08 - criminal law and criminology; criminal and executive law. Yaroslav Mudryi National Law Academy of Ukraine, Kharkov, 1997.

The thesis provides criminal law and criminological characteristics of hooliganism, describes the general questions of that crime determination. On that basis a hooliganism nature and its motives and motivation are analyzed in all details and in complex from the point of view of criminology; some peculiar features of a criminal motivation dependent on a hooligan personality are described. Hooliganism prevention activities objects are named and analyzed; subjects of these activities are classified; their rights and duties on working out and implementation of preventive measures, on averting and stopping of the analyzed crime are defined.

Ключові слова: хуліганство, мотиви хуліганства, мотивація хуліганської поведінки, детермінація хуліганства, об'єкти діяльності по попередженню хуліганства, суб'єкти діяльності по попередженню хуліганства.

Відповідальний за випуск професор Трубніков В.М.

Надписано до друку 24.05.97. Формат 60x84/16. Палір офсетний № 1. Друк офсетний.

Умов. друк. арк. 1,0. Тираж 100 прим. Зам. 11/3. Безкоштовно.

Ротапринт Університету внутрішніх справ.
310080, м. Харків, пр-кт 50-річчя СРСР, 27.

432819

AB 38.143